

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 11.02.2022
Published /Yayınlanma 30.03.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Alkış, A. & Çelik, M.S. (2022). İlet tespit yöntemi olarak sebr ve taksim. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(81), 499-506.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3032>

Doç.Dr. Alpaslan ALKIŞ

<https://orcid.org/0000-0003-3401-7073>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bölümü, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

Muhammed Salih ÇELİK

<https://orcid.org/0000-0001-7469-4306>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

İLLET TESPİT YÖNTEMİ OLARAK SEBR VE TAKSİM SEBR AND TAKSİM AS METHOD OF DETECTION OF ILLET

Issue/Sayı: 81

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

İlet kavramına ilişkin usûl âlimleri arasında yoğun tartışmaların yer aldığı konulardan birisi de ‘illetin tespit ve bilinme yolları’ meselesidir. Bu konu, usûl eserlerinde ‘mesâlikü'l-ille’, ‘ed-delil alâ sıhhati'l-ille’, ‘turuku'l-ille’ gibi kavramlarla ele alınır. Şer’i hükümlerde kıyas işleminden söz edebilmek, asıl ile fer’ arasındaki müşterek illetin varlığına bağlıdır. Ancak asli ve fer’i meselenin sadece vasıfta ortak olması kıyas amelîyesi için kâfi olmayıp bu vasıfta/illette ortaklığın tespit edilmesi ve birtakım kaideler ile sınırlandırılması gerekir. Usûl bilginleri, hükümlerde yer alan vasıflardan illet olmaya elverişli olanları belirlemek için ‘illet tespit yöntemleri/bilinme yolları’ geliştirmişlerdir. Bu tespit yöntemlerinden biri olarak kabul edilen sebr ve taksim, usûl disiplninde illetin belirlenmesi hususunda fakihlerin uğraş alanı olmuştur. Bu makale, sebr ve taksimin sadece fıkıh usûlü açısından mahiyeti/anlam alanı, kısımları, uygulanma biçimini, tenkihu'l-menât kavramıyla arasındaki ilişkiyi ve delil olma değerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İlet, Usûl, Sebr ve Taksim, Kıyas.

ABSTRACT

One of the subjects in which there is intense debate among procedural scholars regarding the concept of cause (illah) is the issue of "The ways of detection and recognition of cause." This subject is handled with concepts such as "mesâlikü'l-ille", "ed-delil alâ sıhhati'l-ille", "turuku'l-ille" in the works of methodology. Being able to talk about the process of qiyas in the Shari'ah rules depends on the existence of the common cause between the essential and the subsidiary (fer'). However, the fact that the essential and subsidiary issues are common only in qualifications is not sufficient for the analogy (qiyas) operation. Partnership in this quality/cause must be determined and limited by certain rules. The procedural scholars have developed "methods for determining the disease/ways to be known" in order to determine the qualifications in the provisions that are suitable for being a cause. Sebr and taksim, which are accepted as one of these determination methods, have been the field of work of jurists in determining the disease in the discipline of the procedure. Sebr and taksim, which are accepted as one of these determination methods, have been the field of work of jurists in determining the disease in the discipline of the procedure. This article tries to reveal the nature/meaning area, parts, application form of sebr and taksim only in terms of the fiqh method, the relationship between the concept of tenkihu'l-menat and its value as evidence.

Keywords: Islamic Law, Ille, Method, Sebr and Taksim, Comparison.

1. GİRİŞ

İslam hukukunu sağlıklı ve doğru bir şekilde anlamının yolu, bu hukukun kaynaklarını ve metodolojisini, yani fıkıh usûlünü iyi bilmekten geçer. Fıkıh usûlünün ana konusu, şer'i delillerle sabit olan şer'i hükümlerdir (Buğda, 2021, 119). Hükümlerin teşri' kılınmış gerekçelerini tespit ve manalarına nüfuz etmeyi amaçlayan ta'lil amelîyesi ve bunun sonucunda ulaşılan illet, hukuk düşüncesi ve pratiğinin en önemli kavramlarından biridir. Bu nedenle Gazzâli, kıyasa illet de denilebileceğini ifade etmekte, Pezdevi ve Serahsi ise kıyasın tek rûknünün illet olduğunu belirtmektedirler. Zira ta'lil işlemi ve onun semeresi olan illet, bu anlamıyla hukuk metodolojisinde hem nasların yorumlanması hem de kıyas yoluyla yeni çözümlere ulaştırmak suretiyle nasların tatbik alanlarını genişletmek gibi önemli bir fonksiyona sahiptir (Kahveci, 2021, 11-12). Bu yönüyle dini hükümlerin dayanak noktasını teşkil eden illet kavramı, erken dönemlerden itibaren pek çok fakih ve usûlcünün ilgi odağı olmuş, bu çerçevede geniş tahliller ve tartışmalar yapılmıştır. Nastaki hükmün fer'i meseleye verilmesinin mihverî konumunda bulunan illetin tespiti ise kıyas nazariyesinin en önemli aşamasıdır. Söz konusu önemine binaen şer'i hükümlerin illetlerinin belirlenme yöntemleri fıkıh usûlü literatüründe ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Usûlcüler illet olacak vasfın bilinmesinin nass ve icmâ' ile olabildiği gibi akli yöntemlerle de olabileceğini belirtmişlerdir (Apaydın, 2016, 96-101). Bu bağlamda münâsebe, te'sir, tard, deveran, şebeh, sebr ve taksim gibi metotlar geliştirmişlerdir. Bu metotlardan münâsebe yönteminin geçerliliği hususunda usûlcüler arasında ittifak söz konusuyken diğer metotların geçerliliği tartışmalıdır. İletinin tespitinde sebr ve taksim yönteminin geçerli bir yöntem olup olmadığı fukaha usûlcüleriyle mütekellimin usûlcüler arasında tartışmalı bir konudur. Bu çalışmada usûlcülerin konuya dair yaklaşımlarına ve delillerine yer verilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sebr, sözlükte incelemek, ölçüp takdir etmek, tahminde bulunmak, derinlemesine araştırmak, derinine inmek, herhangi bir şeyin durumunu deney yoluyla öğrenmek, sondaj yapma gibi anlamlara gelmektedir. Toprağın derinliğini veya dibinde su olduğunu öğrenmede kullanılan misbâr (sonda) lafzı da bu kelimeden türemektedir (İbn Manzûr, 1990, 6/151). Taksim kelimesi ise "kaseme" fiilinin mastarı olup bölmek ve parçalara ayırmak anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, 11/163).

Sözlükte bu manalara gelen sebr ve taksim kelimeleri fıkıh usûlü eserlerinde birlikte kullanılarak bir kavram oluşturulmuş ve hükmün illetini belirleme metotlarından bir metodun adı olmuştur. Bu şekilde sebr ve taksim yönteminin usûl disiplininde birden fazla tanımı yapılmıştır:

Mütekellimin usûlcülerinden İbn Sübki (ö. 727/1327), sebr ve taksimi şu şekilde tanımlamaktadır: "Sebr ve taksim, makîsun aleyhde/asılda illet olabilecek vasıfları belirledikten sonra bunlardan illet olamayacak olanları çıkarmak suretiyle kalan vasfın illet olmasını tespit etmektir" (İbn Sübki, 2009, 2/313).

Zerkeşi (ö. 794/1392) ise benzeri bir tanım yapmaktadır: "Makisun aleyhte var olup ilk etapta illet olmaya elverişli olan vasıfları zikrettikten sonra illet olamayacak olanları hariç tutmak suretiyle kalan vasfı illet olarak tayin etmektir" (Zerkeşi, 1992, 5/225).

Hanefî usûlcülerinden Bahrû'l-ulum Leknevi (ö. 1225/1810) de Fevatihü'r-rahâmüt adlı usûl eserinde sebr ve taksimi şu şekilde tanımlamaktadır: "Asılda yer alan vasıfları listeleyip illet olmaya elverişli olmayan vasıfları eleyerek illet olacak vasfı tespit etmektir" (Leknevi, 2002, 2/351).

Zikredilen her bir tanım aynı anlamı ifade etmektedir. Şöyle ki: Şer'i hükmün illetini bulmaya çalışan müçtehit, nasta yer alan vasıflardan başlangıçta illet olabilecekleri sıralamakta, ardından bu vasıfların teker teker illet olup olmadığını süzgeçten geçirmekte, böylece illet olmaya elverişli olmayanları eleyerek geride kalanı illet olarak tayin etmektedir. Zira nasda/makisun aleyhde ilk bakışta illet olmaya elverişli birden fazla vasıf bulunabilir. Söz gelimi buğdayın faize konu olan mallardan sayılmasının illeti şunlar olabilir; ölçülebilme, yenilebilme, saklanabilme, yerden yüksek olma (cesem), başağından koparılabilme (cebb), besin olma, habbe olma, cisim olma, şey vasfına sahip olma. Bu vasıflardan her biri ele alınmakta, ardından yenilebilme dışındaki vasıfların illet olamayacağı tespit edilmektedir. İşte ortaya konulan bu işleme usûl literatüründe "sebr ve taksim" yöntemi denilmektedir (Abdülaziz el-Buhari, 1994, 3/620).

İletiyi araştıran müçtehidin illet olabilecek vasıfları bu şekilde tespit etmesine taksim, bu vasıfları süzgeçten geçirip aralarında elverişli olmayanları çıkarmak ve uygun olanı bırakmak suretiyle geride kalan vasfı illet olarak tayin etmesine de sebr adı verilir. Sebr ve taksim metodu işlenirken sebrin önce,

taksim in ise sonra ifade edilmesi usûlcüler arasında gelenek haline gelmiştir. Mantıken bu iki lafız bir arada kullanıldığında taksim önce sebr ise sonra söylenmelidir. Çünkü taksim, illet olması muhtemel vasıfların bir araya toplanmasıdır. Sebr ise taksimle bir araya toplanan bu vasıflardan uygun olmayanların atılıp uygun olanın bırakılmasıdır. Fakat usûlcülerin büyük çoğunluğu sebr ve taksimi ayrı birer cüz olarak değil, bir bütün olarak kabul etmişlerdir. Böylece bu kullanımın usûlcüler arasında adeta bir istilâha dönüştüğü söylenebilir. İstilâhlar da ise münakaşa/tartışma olmaz (Sa'di, 2000, 444).

3. SEBR ve TAKSİM YÖNTEMİNİN KISIMLARI

Taksim işleminin illet olması muhtemel vasıfların bir araya toplanması, sebr işleminin ise taksimle bir araya toplanan bu vasıflardan illet olmaya elverişli olmayanların atılıp uygun olanın bırakılması olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Usûl bilginleri nasda bulunan vasıfların tam olarak belirlenip belirlenmemesine göre taksim işlemini “Münhasır ve Münteşir” şeklinde ikiye ayırmışlardır:

3.1. Münhasır Taksim (İndirgenmiş Taksim)

Bazı usûlcüler taksim in bu çeşidini “et-taksimu’l-hâsır” şeklinde isimlendirmişlerdir. Taksim in bu kısmı, nefiy ve ispat yoluyla nasta illet olmaya elverişli tüm vasıfların istisnasız sıralanması ve aklın başka bir vasfın varlığına ihtimal vermemesi, yani illet olabilecek vasıfların bunlara indirgenmiş olması şeklinde tanımlanmıştır (Sa'di, 2000, 445). Taksim amelîyesinin bu ilk türünde dışarıda hiçbir seçenek bırakılmaz. Kalam disiplininde yer alan sebr ve taksim yöntemi daha çok münhasır taksimle ilişkilendirilmiştir. Meselâ, “Alem ya hâdis ya da kadimdir; kadim olmadığı ortaya konulduğunda zorunlu olarak hadis olduğu anlaşılır” denilir (Başoğlu, 2009, 36:255-256).

Hükümün illetini taksim işleminin bu türüyle belirlemeye çalışan müçtehit, nasta illet olmaya elverişli olan vasıfları belli bir sayıya indirgedikten sonra, hükümün illeti olabilecek vasıfta bulunması gereken ölçülerle onları inceler ve aynı ölçülerle illet olamayacakları iptal eder. Bu uygulamadan sonra arda kalan vasfı söz konusu şer’i hükümün illeti olarak tayin eder (Candan, 2005, 188).

Munhasır taksime Şafiîler tarafından şu mesele örnek verilmektedir: Kişinin velisi olduğu kızı evlendirebilmeye yetkisinin olması şer’i bir hükümdür. Bu hüküm ya mualleldir, yani hüküm bir illete dayandırılmıştır veya muallel değildir. Söz konusu hükümün muallel olmama ihtimali, icma’ yoluyla asılsız olduğundan hükümün muallel olduğu kesindir. Velayet hükümünün illeti, ya bakirelik vasfıdır veya sıgar/küçüklük vasfıdır yahut başka bir vasıftır. İletinin bekârlık ve küçüklük vasıflarının haricinde bir vasıf olması, yine icmâen fasit olduğundan geriye illet olarak sadece iki vasıf kalmaktadır; illet ya hiç evlenmeme vasfıdır ya da küçüklüktür. Küçüklük vasfı da ilgili hükümün illeti olmaya münasip değildir. Çünkü şayet bu mümkün olsaydı bu durumda velayeti olan kişi, velisi olduğu küçük dulları da evlendirebilme yetkisine sahip olmalıdır. Hâlbuki Hz. Peygamber “*Dul, kendisini evlendirme hususunda velisinden daha hak sahibidir*” (Müslim, “Nikâh”, 141) sözüyle bunun olamayacağını belirtmiştir. Küçüklük vasfının illet olamayacağı bu şekilde ortaya çıkınca ilgili hükümün illetinin bekârlık olduğu kesinleşmiş olur (Sa'di, 2000, 445).

3.2. Münteşir Taksim (İndirgenmemiş Taksim)

Zerkeşi, münteşir taksimi “nefiy ve ispat arasında deveran etmeyen, yani gidip gelmeyen veya gidip geldiği halde illet olduğu açık olan vasfın dışındaki vasıfların illet olmayışlarının delili zanni olandır” şeklinde tanımlamaktadır (Zerkeşi, 1992, 5/225). Taksim işleminin birinci türünde dışarıda hiçbir seçenek bırakılmazken bu ikincisinde tespit edilenlerin dışında seçeneklerin bulunması ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle Beyzâvi (ö. 685/1286), usûl eserinde taksim in bu çeşidini “et-taksimu’l-gayru’l-hâsır” şeklinde ifade etmiştir (Beyzâvi, 1985, 3/70).

Beyzâvi, münteşir taksime, altın ve gümüşün dışındaki faize konu olan malların illetini örnek olarak zikretmektedir. Söz konusu mallarda faizin gerçekleşme illeti; tartı-ölçü, yiyecek ve saklanabilen gıda olma vasıflarından biridir. Bu vasıflardan veznî olma, saklanabilir gıda olma ve mal olma vasıfları riba hükümünün illeti olmaya elverişli değildir. Bu durumda illet altın ve gümüş dışındaki maddelerin “yiyecek” vasfına sahip olmalarıdır. Bu örneğin münhasır değil de münteşir taksim olmasının yönü/sebebi şu şekildedir: İlgili maddelerde yiyecek haricindeki vasıfların illet olmayışına dair delil zannidir. Çünkü ribanın yasak olma hükümünün muallel olup olmama hususunda ve söz konusu hükme illet olabilecek vasıfların yalnız bu dört vasıftan ibaret olduğuna dair icma bulunmamaktadır. Buna göre eğer ribanın haram olma hükümünün muallel olduğu ve bu hükme illet olabilecek vasıfların sadece bu dört vasıftan ibaret olduğuna dair icma söz konusu olsaydı, zikredilen örnek münteşir değil, münhasır taksim olurdu (İsnevi, 1985, 3/71).

Ayrıca taksim işlemi, geçersiz kılıcı delilin kat'ılığı ve zannılığı bildirmesi açısından da ikiye ayrılır: Münhasır taksimde, geçersiz kılınan vasıfların delili kat'ı ise taksim ameliyesinin hükmü de kat'ı olur. Bu daha çok akli meselelerde söz konusu olur. Şer'i hükümlerde bu duruma çok rastlanılmaz. Eğer taksim işlemi münhasır olur ve ilga edilen vasıfların delili zanni olursa yahut taksim münteşir taksim ise bu takdirde taksim ameliyesinin hükmü zanni olur. Bu durumda genellikle şer'i meselelerde söz konusu olur (Sa'di, 2000, 446).

4. SEBR-TAKSİM ve TENKİHU'L-MENÂT ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kıyas bahsi ele alınırken illete ilişkin bu iki kavram çoğu zaman birbirine karıştırılır. Bu iki kavram bir açıdan birbirine benzemekle birlikte aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Önce benzeştiği noktaları ele alıp sonra farkları belirterek mesele netleştirilmeye çalışılacaktır:

Benzeştikleri Noktalar

- a- Her ikisi illeti bulmaya yönelik içtihat türlerindedir.
- b- İkisinde de illeti belirlemek için bir tür "eleme" işlemi yapılır, geriye kalan vasfın illet olduğuna hükmedilir.

Ayrıştıkları Noktalar

a- Sebr ve taksim, illete yönelik üç içtihat türünden "tahrîcu'l-menat" kapsamında yer alır. Bu ise nasslarda veya icmada hükmü yer almakla birlikte illeti belirtilmemiş olan bir meselede illeti bulmaya yönelik içtihatdır. Tenkihu'l-menât ise illete yönelik üç içtihat türünden birini teşkil eder. Yani sebr ve taksim, tahrîcu'l-menat kısımlarından biri iken tenkihu'l-menât, tahrîcu'l-menatın kısmı değil, kasimidir.

b- Sebr ve taksimde müçtehit, her biri illet olmaya elverişli olan ve çoğu zaman da karşı görüş sahiplerince illet olarak zikredilmiş olan vasıfları tek tek ele alır. Bu vasıfların biri dışında diğerlerinin illet olma özelliğini çürütür, geriye sadece kendisinin illet olarak belirlediği vasıf kalır. Mesela faizle ilgili altı maddenin zikredildiği hadis incelenecek olursa; bu hadisi talil eden bütün müçtehitler hadiste yer alan altı maddenin kendi içinde iki grup teşkil ettiğinde ittifak ederler. Bu iki grubun ilkinin buğday, arpa, hurma ve tuz, diğerini ise altın ve gümüş teşkil eder. İlk dört madde de faizin illetinin ne olduğu konusunda üç görüş vardır: 'hacim ölçüsüyle ölçülme', 'yenilebilir olma', 'saklanabilir gıda maddesi olma'. İkinci grupta yer alanlar konusunda iki görüş vardır: "Tartılabilir olma", "para olma". Şimdi mesela Hanefiler, ilk dört madde de diğer mezheplerin belirttiği ve illet olmaya elverişli olan iki vasfın niçin illet olamayacağını delilleriyle ortaya koyarak kendi belirlediği vasfın illet oluşunu ispatlamaya çalışır. Altın ve gümüşte de "para olma" vasfının niçin illet olamayacağını ispatlayarak kendi belirlediği vasfın illet oluşunu ispatlamaya çalışır.

Tenkihu'l-menâtta ise müçtehit nasslarda yer alan vasıflar içinden illet olmaya elverişli olmayanlarını eleyerek nasslarda yer alan bir vasfı illet olarak tespit eder. Mesela şarabın haramlığının illeti tespit edilirken şaraba ilişkin bütün vasıflar göz önünde bulundurulur ve bunlar içinden illet olmaya elverişli olmayanlar ayıklanır. Söz gelimi "üzümden elde edilmiş olmak", "kırmızı renkte olmak", "sıvı olmak", "şişede saklanmak" gibi özelliklerin şarabın haramlığı ile bir alakası yoktur. Şu halde illet bunlar olamaz. Geriye "aklı giderici olmak" vasfı kalır ki bu, illet olmaya elverişli olan tek vasıftır.

Görüldüğü üzere tenkihu'l-menâtta, ayıklanan vasıfların illet olmaya elverişli olmadığı belli olduğu gibi, bunların illet vasfına sahip oldukları herhangi bir müçtehit tarafından da savunulmamakta, müçtehit tamamen kendi zihninde bir ayıklama yapmaktadır.

c- Sebr ve taksim'de illet olmaya elverişli olan vasıflar nasslarda yer almamakta, farklı müçtehitlerin içtihatlarıyla ortaya konmaktadır. Buna karşılık tenkihu'l-menâtta ayıklama, nasslarda yer alan hususlar içinden yapılmaktadır (Duman, 2017, 251-252).

5. SEBR-TAKSİM YÖNTEMİNİN DELİL OLMA DEĞERİ

Sebr ve taksim metodunun hükmün illetini tespitinde, yeterli bir istidlal yöntemi olup olamayacağı hususunda farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Bu konuda usûlcülerden başlıca dört görüş nakledilmiştir:

1. Sebr ve taksim mutlak olarak hüccettir.
2. Sebr ve taksim yöntemi, hükmün muallel olduğu hususunda icmâ' varsa hüccettir.

3. Sebr ve taksim yöntemiyle elde edilen illet, yalnız nâzır/müçtehit için delildir, munâzır/karşı görüşte olan için delil değildir.

4. Sebr ve taksim yöntemi illetin tespitinde mutlak olarak hüccet olamaz.

Bu görüşleri temelinde kabul edenler ve etmeyenler olmak üzere iki başlık altında incelenmesi mümkündür.

5.1. Kabul Edenlerin Görüşleri ve Delilleri

Sebr ve taksim yöntemini illetin tespitinde geçerli bir yöntem olarak kabul eden usûlcüler üçe ayrılmaktadırlar:

Birinci görüş: Sebr ve taksim yöntemi mutlak olarak, yani hem nâzır/müçtehit hem de muhatabı olan munâzır/karşı görüşte olan için hüccettir. Bu görüşte olan usûlcülere göre şer'i ameli bir mesele bu yöntemle tespit edilirse onunla amel etmek hem içtihatla bulunan kişi, hem de muhatabı olan muhalifleri için amel noktasında bağlayıcılık arz eder. Mütekellimin usûlcülerin çoğunluğu bu görüştedir. Bahru'l-ulum Leknevi, bu görüşü Şafii ve Maliki usûlcülerin çoğunluğuna nispet etmektedir (Leknevi, 2002, 2/300).

Gazzâli (ö. 505/1111), sebr ve taksim geçerli bir yöntem olduğunu mantık formülleriyle şu şekilde ifade etmektedir:

-Bu hüküm mualleldir.

-Hükmün şu ve şundan başka bir illeti yoktur.

-Bu illetlerden biri batıl olmuştur.

-Öyleyse illet diğeridir (Gazzâli, 2011, 2/381-382).

Sebr ve taksim yöntemini illetin belirlenmesinde geçerli ve yeterli bir metot olarak benimseyen bu usûlcülere göre sebr ve taksim işlemi, bu şekilde düzgün olursa illetle hüküm arasında ayrıca bir münâsebet/uyum aramaya ihtiyaç duyulmaz. Bununla beraber Gazzâli sebr ve taksim ameliyesinin doğru bir netice verebilmesi için şu hususların bulunması gerektiğini belirtmektedir:

a- Alâmete ihtiyaç bulunması (hükmün muallel olması).

b- Ortaya konulan sebr ve taksim işleminin kuşatıcı olması ve illet olabilecek tüm vasıfları kuşatması gerekmektedir.

c- İletlerin geçersiz olduğunun ortaya konulması gerekir. İletlerin ifsâdı da iki şekilde olur:

1- Söz konusu illetin hükümde tesirinin düştüğünün izah etmek suretiyle olur

2- Söz konusu illetin nakza uğradığını, yani illet bulunduğu halde hükmün bulunmadığını ortaya koymak suretiyle olur (Gazzâli, 2013, 145).

Bu usûlcüler, “*Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar yoksa kendileri mi yaratıcıdır?*” (et-Tür, 52/35) meâlindeki âyeti bu akıl yürütme türünün Kur'an'daki kullanımlarına örnek olarak gösterirler. Burada insanın var oluşuyla ilgili ihtimaller sıralanıp Allah'ın yaratması dışındakilerin geçersiz olduğu ortaya konmuştur. Kur'an'dan gösterilen bir başka misal, Cahiliye döneminde haram sayılan sekiz çift hayvanın helallikini ifade eden ayetlerdir (el-En'âm, 6/143-145). Bu ayetlerde haram kılınabilecek cinsler tek tek sıralanarak her biri hakkında delil istenmiş ve haramlık iddiası reddedilmiştir (Başoğlu, 2009, 255-256).

Ayrıca bu usûl bilginleri görüşlerini şu şekilde temellendirmektedirler: Bu yöntemle belirlenen illet, zann bildirir. Zira sebr ve taksim metoduyla illet olabilecek vasıfların önce sıralanması sonra elemeye tabi tutulması, ardından geride kalan vasfın illet olarak tespit edilmesi müçtehidin zann-ı galibine göre olmaktadır. Şeriatta da zanla amel etmek vaciptir. Munâzır aksini ispatlamadıkça bu yöntemle tespit edilen illetin gereğiyle amel etme zorunluluğu vardır (Said b. Mutab, 2005, 262).

İkinci görüş: Sebr ve taksim yöntemi, şayet asıldaki hükmün muallel olduğu konusunda ittifak edilmişse makbul bir hüccettir, muallel olduğu hususunda icma yoksa bağlayıcı bir delil olmaz. Bu görüş Cüveyni (ö. 478/1085) ye aittir (Cüveyni, 2018, 2/536). Ayrıca Mutezili usûlcülerden Ebü'l Hüseyin Basri, Hanbelilerden İbn Kudame ve Tufi de bu kanaattedirler (Said b. Mutab, 2005, 256). Mizanü'l-usûl sahibi Semerkandi (ö. 539/1144), Hanefilerden Cessâs ve Üsmendi 'nin de bu grupta yer aldığını söylemektedir (Semerkandi, 2004, 602-603).

Cüveyni, kendi görüşlerine delil olarak şunu ileri sürmüştür: Asıl/makîsu'n aleyhte yer alan hükmün mualllel olduğu hususunda icma oluşmasına rağmen sebr ve taksim işlemiyle geriye kalan vasfın, hükmün illeti olduğu söylenmezse bu durum, ümmetin icmada isabet edemediği anlamına gelir. Ümmetin icmada hata ettiğini iddia etmek ise hiçbir âlimin söylemeyeceği bir şeydir. Buna göre sebr ve taksim işlemiyle sona kalan vasfın illet olduğu tayin etmiş olur ve onun gereğiyle amel etmek vacip olur (Cüveyni, 2018, 2/818-819).

Üçüncü görüş: Sebr ve taksim yönteminin hüccet olma değeri ile ilgili ileri sürülen üçüncü görüşe göre bu yöntemle elde edilen illet yalnız nâzir/müçtehit için delildir, munâzir/karşı görüşte olan için delil değildir. Zira sebr ve taksim ameliyesi ile illet olmaya elverişli olmayan vasıfları devre dışı bırakıp geride kalanı illet olarak tayin etmek zan içerikli bir işlemdir. Zan ise mahza sahibini bağlar, diğerleri için bağlayıcı olmaz. Ayrıca insanların zekâ kabiliyeti ve bakış açıları birbirinden farklıdır. Bazı düşünceler kimisinin bakış açısına göre isabetli kabul edilirken başkasının bakış açısına göre ise doğru telakki edilmeyebilir. Buna göre bir kimsenin bakış açısı ve tasavvuru kendisinin haricindekiler için bağlayıcı olamaz. Bazı usûl kitaplarında bu görüş herhangi bir usûlcüye nispet edilmeden yer almaktadır (İbn Sübki, 2009, 2/315; Leknevi, 2002, 2/300). Dolayısıyla bu görüşte olan usûlcülerin kim olduğu net olarak tam bilinmemektedir. Ancak Zerkeşi gibi bazı usûlcüler bu görüşü Âmidiye dayandırmaktadırlar (Zerkeşi, 1992, 5/225).

5.2. Kabul Etmeyenlerin Görüşleri ve Delilleri

Sebr ve taksim yönteminin hücciyeti hususunda öne sürülen dördüncü görüşe göre bu yöntem, hükmün illetini tespitinde mutlak olarak, yani hem nâzir hem de munâzir açısından yeterli bir delil değildir. Leknevi; Cessâs, Merğınani ve Üsmendi hariç Hanefi usûlcülerin tamamının bu kanaatte olduğunu ifade etmektedir (Leknevi, 2002, 2/300). Cessâs'a göre aslın hükmünün mualllel olduğu hususunda icma olmak şartıyla sebr ve taksim hüccettir (Cessâs, 1994, 2/301). Hanefilerden Üsmendi de Cessâs gibi aynı şartla bu yöntemin hüccet olacağı görüşündedir. (Üsmendi, 1992, 623). Cessâs haricinde Debûsi başta olmak üzere Pezdevi ve Serahsi gibi Hanefi usûlcülere göre illet tespitinde geçerli tek yöntem te'sir yöntemi, yani illet olacak vasfın diğer şer'i hükümlerde itibar edilmesi/dikkate alınmasıdır.

Serahsi, şer'i hükmün illetini tespitinde bu yöntemin sahih bir metot olamayacağını söylemektedir. Ancak -araştırmamıza göre- sebr ve taksim teriminin Serahsi tarafından eserinde hiç kullanılmadığı, sadece muhteva olarak usûlünde yer aldığı sonucuna varılmıştır. Onun bu konudaki ifadeleri şu şekildedir: "Bu yöntemi benimseyen kimsenin illetin sıhhatine ilişkin öne sürdüğü delil, esasında kendi illetinin fasit olduğuna delildir. Çünkü bu metoda göre bir hükümde kıyas yapanların iddia ettiği tüm vasıfların illet olmaya elverişli olduğunu kabul etmek gerekir. Bunu kabul ettikten sonra illet olarak ileri sürülen vasıflardan bazısının fasit olduğuna dair delil ortaya çıkarsa, bu delil diğer vasıfların da geçersiz olmasını gerektirir. Bundan ötürü illet olarak benimsenen vasfi diğerlerinden ayıran bir başka delil icap eder. Bu ayırıcı delil de ancak tesir (vasfa Şâri tarafından hüküm bağlanması) veya mülâmet (vasf ve hüküm uyumluluğu) yöntemiyle olur. Ayrıca diğer vasıfların geçersiz olduğuna dair bir delilin yokluğu, hakkında delil olmayan vasfın geçersiz veya geçerli olduğuna delalet etmez. Hakkında delil bulunmayan vasf şayet sahih kabul edilirse, geçersiz olduğuna dair delil bulunmadığı için illet olarak kabul edilmiş olur. Oysa karşı görüşte olan bir kimsenin delilini çürütmek, iddia sahibinin görüşünün doğru olmasını gerektirmez." (Serahsi, 1996, 2/169-170).

Keşfü'l-esrar sahibi Abdülaziz Buhari de sebr ve taksim yöntemini benimseyen usûlcüleri "sebr ve taksim, (hüccet hususunda) bir şey ifade etmez. Bu yöntem ancak fıkihtan nasibi olmayan (le hazze lehum fi'l-fıkh) kelamcılarının benimsediği bir yöntemdir" sözleriyle ağır bir şekilde eleştirmektedir (Abdülaziz el-Buhari, 1994, 4/82).

İbn Hümam'ın "Deriz ki: Cessâs ve Merğınani kabul etmiş olsa da Hanefilerin usûlünde sebr ve taksim yöntemi yoktur" ve Sadru's-Şeria'nın "Bizim âlimlerimiz sebr ve taksimi istidlal yöntemi olarak kullanmamışlardır. Bu metodu kabul ettikleri takdirde de onu nass veya icmaya dayandırırılar" şeklindeki ifadeleri de sebr ve taksim yönteminin Hanefiler tarafından kullanılmadığını kesin olarak bildirmektedir (İbn Hümam, 1983, 4/48).

Hanefi usûlcüler, sebr ve taksim metodunu bir illet tespit yöntemi olarak benimsememelerini başlıca şu maddelerle temellendirmektedirler:

a) Müçtehidin hükmün illeti olarak sıralamış olduğu bütün vasıflar illet olmaya elverişli olma hususunda ilk etapta eşittir. Bu eşitlik sabit olduktan sonra vasıflardan bazısının fasit olduğunu gösteren delil, diğer vasıflarında fasit olduğuna delalet eder. Çünkü vasıfların illet olmaya elverişli olma hususunda eşit

olması, diğer konuda da eşit olmasını, dolayısıyla bir kısmının fasit olmasıyla diğerlerinin de fasit olmasını gerektirir. Söz gelimi bir kimse muhatabına “Zeyd ve Amr’a eşit bir şekilde atıyye/bağışta bulun” dedikten sonra “Zeyd’e bir dirhem ver” diye emirde bulursa, bu söz Amr’a da bir dirhem verilmesini lazım kılar. Zira söz sahibinin ilk ifadesindeki eşitlik bunu gerektirir (Serahsi, 1996, 2/170).

b) Sebr ve taksim yöntemiyle illet olamayacak vasıfları eledikten sonra geride kalan vasfın illet olabilmesi için Şâri’ tarafından kendisine hüküm bağlanması/itibar edilmesi gerekir. Oysa eleme işleminden sonra en sona kalan vasıf bu niteliğe sahip değildir. Bu sebeple illet olamaz. Zira bir vasfın illet olabilmesi için o vasfın müessir olması gerekir. Vasfın tesir özelliğine sahip olması da ancak nass veya icma ile olur. Vasıfla ilgili nass veya icma bulunması durumunda illet, sebr ve taksim yöntemiyle değil, zaten nass veya icma ile sabit olmuş olur. Dolayısıyla sebr ve taksim yönteminin illetin tespitinde bir işlevi yoktur (Serahsi, 1996, 2/170).

c) İlet olması düşük olan vasıfları çıkartarak en son kalan vasfın illet olduğunu iddia etmek yerinde olmaz. Zira en son vasfın illet olarak tespiti netice itibariyle ihtimale dayalıdır. Diğer vasıflar gibi arta kalan vasıfta fasit olabilir (Serahsi, 1996, 2/170).

d) Hükümün illeti sebr ve taksim işleminden sonra geriye kalan vasıf değil, müçtehidin fark etmediği bir başka vasıfta olabilir (Said b. Mutab, 2005, 284).

6. SONUÇ

Asıldaki tüm vasıflar sıralandıktan sonra biri hariç diğer vasıfların illet olmaya uygunluk açısından geçersiz ve yanlış olduğunu ortaya koyma işlemi olan sebr ve taksim yöntemi, şer’i hükümün illetini tespitte mütekellimin usûlcülerin tamamına yakını tarafından geçerli ve yeterli bir metot olarak kabul edilmiştir. Cessâs, Üsmendi ve Merğınani dışındaki fukahanın çoğu ise illetin belirlenmesinde bu yöntemle itibar etmemişlerdir. Cessâs’dan farklı olarak Debûsi, Pezdevi ve Serahsiye göre hükümün illetini tespitte tek geçerli yöntem, te’sir yöntemidir. Sebr ve taksim yönteminin mütekellimin usûlcülerin tamamına yakını tarafından itibar edilmesine bakılırsa, furû-ı fıkıh literatüründe sebr ve taksim yönteminin çok sık başvurulan bir metot olması gerekmektedir. Hâlbuki söz konusu eserler incelendiğinde hakikatin bundan farklı olduğu, fıkıh literatüründe bu yöntemin çok fazla kullanılmadığı görülmektedir. Bu duruma etki eden en önemli faktör, sebr ve taksim yöntemini tatbik etmenin zorluğudur. Çünkü ilk etapta bu metotta nassın mualel olduğu noktada icmâin varlığını ispat etmek daha sonra da illet olma olasılığı bulunan tüm vasıfların tespit edilmesi ve biri dışında diğer vasıfların illet olamayacağını kanıtlamak gerekmektedir. Dolayısıyla sebr ve taksim yönteminin, şer’i bir hükümün illetinin bilinmesinde ve vasfın te’sir niteliğine sahip olup olmamasında kuvvetli bir zan oluştursa da bir illet tespit yöntemi olarak tek başına yeterli bir metot olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Apaydın, A. (2016). *İslam Hukuk Usulü*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Baçoğlu, T (2009). “Sebr ve Taksim.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36/ 255-256, İstanbul: TDV Yayınları.
- Beyzâvi, (1985). *Minhâcü’l-vusûl fî ma’rifeti ‘ilmi’l-usûl*. Beyrut.
- Buğda, A. (2021). *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Buhari, A. (1994). *Keşfü’l-esrar an usûl-i Fahri’l-İslâm Pezdevî*. Beyrut: Dârü’l-kitâbi’l-Arabî.
- Candan, A. (2005). *İslam hukukunda illet ve tespit yöntemleri*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Cessâs, (1994). *el-Fusûl Fi’l-Usûl*. Beyrut: Mektebetü İrşâd.
- Cüveyni, (2018). *el- Burhân fî Usûli’l-Fıkıh*. Kahire.
- Duman, S. (2017). *Usûl Yazıları*. İstanbul: Beka yayınları.
- Gazzâli, (2011). *el-Mustasfa min ilmi’l-usûl*. Kahire: Darü’l-Hadis.
- Gazzâli, (2013). *Mi’yârü’l-ilm*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- İbn Hümam, (1983). *et-Tahrir fî ilmi’l-usûl*. Beyrut: Darü’l kütübi’l ilmiyye.
- İbn Manzûr, (1990). *Lisanü’l-Arab*. Beyrut: Darü’l-kutubu’l-ilmiyye.

- İbn Sübki, (2009). *Cemu'l-Cevami*. Mısır: Matbaatu Muhammed Mustafa.
- İsnevi, (1985). *Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-usûl*. Beyrut.
- Kahveci, A. (2021). *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Leknevi, (2002). *Fevatihü'r-rahamüt*. Beyrut: Darü'l-kutubu'l-ilmîyye.
- Sa'di, (2000). *Mebâhisü'l-ille fî'l-Kiyâs inde'l- Usûliyyin*. Beyrut: Daru'l-Besâiri'l-İslamiyye.
- Said bin Mutab, (2005). *es-sebru ve't-taksim ve eseruhu fî't-takidu'l-usûli*. Doktora Tezi, Riyad Şeriat Fakültesi, Suudi Arabistan.
- Semerkandi, (2004). *el-Mizan- fî Usûli'l-Fıkıh*. Beyrut: Dârü'l- Kutubi'l-İlmîyye.
- Serahsi, (1996). *el-Usûl*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmîyye.
- Üsmendi, (1992). *Bezlü'n-nazar fî'l-usûl*. Kahire.
- Zerkeşi, (1992). *el-Bahru'l-muhit*. Mısır.